

МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ ЦИФРОВИМИ АУДІОВІЗУАЛЬНИМИ ДОКУМЕНТАМИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Масштабність і динаміка технологічних досягнень останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. у сфері інформаційно-комунікаційних технологій призвели до безперервного збільшення питомої ваги цифрових аудіовізуальних документів у загальному обсязі документної інформації. Ця обставина, а також зростаючі інформаційні потреби сучасних користувачів ставлять перед архівами завдання формування Національного архівного фонду (далі – НАФ) цифровими аудіовізуальними документами. Зважаючи на обмеженість і локальність вітчизняного досвіду, а також відсутність теоретико-методичної підтримки архівної практики, направленої на роботу з цими документами, висвітлення проблем формування архівних фондів цифровими аудіовізуальними документами видається не тільки актуальним, але й практично важливим. Спробуємо сформулювати деякі з цих проблем, що виникають вже на етапі комплектування і потребують першочергового вирішення.

Як показує сучасна практика, і в т. ч. досвід Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного (далі – ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного), робота з цифровими аудіовізуальними документами ведеться в умовах термінологічної, типологічної, правової та технологічної невизначеності. До цього часу відсутнє наукове обґрунтування терміну *цифровий аудіовізуальний документ*.

Для термінологічного «розкриття» *цифрового аудіовізуального документа*, як нового виду об'єктів архівного комплектування, розглянемо ключове поняття *аудіовізуальний документ*, під яким згідно з ДСТУ 2732:2004 «Діловодство і архівна справа. Терміни та визначення» розуміється «документ, зміст якого представлено у вигляді зображення і (або) запису звуку, для фіксування і (або) відтворювання якого застосовують відповідну апаратуру» [2]. З цим поняттям пов'язаний популяризований наразі термін *цифровий* (від англ. digital), який вживають на позначення електронної технології, за допомогою якої генеруються, зберігаються й обробляються дані (інформація – *автор*.) у вигляді рядків нулів і одиниць.

Спираючись на обидва визначення, поняття *цифровий аудіовізуальний документ* ми пропонуємо трактувати як документ, що містить зображувальну і (або) звукову інформацію, яка фіксується, передається і відтворюється за допомогою цифрових технологій і пристроїв. Цей термін є спорідненим за семантикою, але вужчим і підпорядкованим поняттю *аудіовізуальний документ*. Відтак, цифровий аудіовізуальний документ, на наше переконання,

є *підвидом* аудіовізуального документа, що дозволяє розглядати його як повноправний елемент архівного фонду.

Різноманітність цифрових аудіовізуальних документів ускладнює формування єдиної системи їх класифікації і, як наслідок, гальмує їх ідентифікацію як об'єктів комплектування з-поміж інших об'єктів багатомірного інформаційного простору. Для ідентифікації цифрових аудіовізуальних документів як об'єктів, які можуть бути віднесені до НАФ, важливою, на нашу думку, є їх класифікація за способом розповсюдження і режимом доступу, що є необхідним у виборі технологічних процедур архівного опрацювання цих документів. Виокремленні за цією ознакою документи можна класифікувати як: локальні (з індивідуальним зйомним носієм: компакт-диски, зовнішні жорсткі диски тощо) та мережеві (без індивідуального носія, розміщені на власних технічних засобах утворювачів (власників) документів або в мережі Інтернет).

Ще одна складність полягає у відсутності чіткої супідрядності *аудіовізуальна продукція – цифровий аудіовізуальний документ* та розмежування останнього з іншими видами електронних видань у системі обов'язкового примірника, яка базується на Законі України «Про обов'язковий примірник документів» [4], що, в свою чергу, допускає вільне тлумачення виробниками обов'язків із доставлянням цих документів як примірника аудіовізуальної продукції.

Не менш важливо, що вітчизняний законодавець не закріпив за місцевими державними архівами право на отримання обов'язкового примірника документів, обмеживши коло одержувачів аудіовізуальних документів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного та Національним центром Олександра Довженка. Ця обставина визначає появу лакун у фондах державних архівів, які є осередками зберігання аудіовізуальних документів регіонального і місцевого значення. Великою мірою завадити цьому можна, визначивши нормативно за ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, як методичним та координаційним центром архівних установ у роботі з аудіовізуальними документами, право розподіляти обов'язкові примірники документів в архіви відповідно до їх профілю.

Поза сумнівом, цілісне формування НАФ цифровими аудіовізуальними документами потребує удосконалення нормативно-правової бази, зокрема внесення змін у Закон України «Про обов'язковий примірник документів». Поліпшення законодавчих засад системи обов'язкового примірника потребує розширення видового складу документів, у т. ч. за рахунок цифрових аудіовізуальних документів, розроблення механізму зацікавленості виробників у наданні їх архівам, ґрунтованого на системі пільг разом із ефективно налагодженим контролем та економічними санкціями при порушеннях закону.

Проблема формування НАФ цифровими аудіовізуальними документами тісно кореспондує з обов'язками архівів щодо дотримання вимог Закону

України «Про авторське право та суміжні права» [3], який суттєво обмежує можливості архівів стосовно організації дистанційного доступу користувачів до електронних документів, забезпечення електронної доставки документів, їх оцифрування та довготривалого зберігання.

Як засвідчує зарубіжний досвід щодо правового регулювання авторських прав у цифровому середовищі, це законодавство має бути одним із наймобільніших [1]. Натомість в Україні й досі не створено єдиного правового простору, який би регулював відносини між авторами, архівами-виробниками цифрових аудіовізуальних документів і користувачами, а практика архівів значно випереджає законотворчу діяльність.

У цій ситуації проблему можна вирішити шляхом створення системи комплектування (як у Великобританії, Нідерландах), основаної на спеціальному договорі з авторами (авторський договір), за яким вони добровільно надають документи в архіви [5]. Договір має передбачати усі права й обов'язки як авторів, чиї документи передаються для зберігання і користування, так і співробітників архіву, які здійснюють інформаційне обслуговування користувачів, по відношенню до того або іншого цифрового аудіовізуального документа. Слід відмітити, що авторський договір одночасно виступатиме інструментом управління інтелектуальною власністю самих архівів і елементом її захисту. Крім того, в рамках розвитку авторської договірної діяльності доцільним вбачається укладання і регулярне поновлення архівами *правових реєстрів*, які характеризуватимуть кожний цифровий аудіовізуальний документ як об'єкт правовідносин.

На сучасному етапі розвитку архівної галузі суттєвою перешкодою формуванню НАФ цифровими аудіовізуальними документами регіонального рівня є брак технічного та кадрового забезпечення у більшості архівів, а в окремих випадках – просте нерозуміння проблеми. Тому все відчутною стає потреба в корпоративній взаємодії архівів у формуванні цифрового сегменту НАФ. Оптимальне рішення, на нашу думку, полягає у створенні на базі ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного централізованого сховища, що на порядок простіше і дешевше, ніж створення відповідних підрозділів у кожному державному архіві, оскільки довготривале зберігання цифрових інформаційних ресурсів вимагає постійних логістичних і фінансових вкладень. ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного має взяти на себе координуючі функції та завдання щодо забезпечення збереженості, повноцінного захисту та доступу до цифрових аудіовізуальних документів, що належать до фондів державних архівів. При цьому за державними архівами зберігатимуться не тільки функції управління їх цифровими аудіовізуальними документами, але й право самостійно визначати політику, темпи і специфіку комплектування цими документами.

І, насамкінець, формування НАФ цифровими аудіовізуальними документами не може бути повноцінно реалізовано зусиллями самих лише

архівів, а має бути організоване на рівні державної цільової програми, яка витікатиме із загальної культурно-інформаційної політики.

Порушені в доповіді проблемні грані формування НАФ цифровими аудіовізуальними документами в аспекті пошуку відповідей на виклики часу – лише частина існуючих проблем, вирішення яких потребує, насамперед, комплексного підходу, що включає як нормативно-правове регулювання на державному рівні, так і цілеспрямоване систематичне застосування організаційно-технічних заходів на рівні галузі. Крім того, подальший розвиток практичної діяльності архівів із цими документами вимагає спеціальних міждисциплінарних досліджень і всебічного теоретичного осмислення, які б охоплювали питання класифікації, критеріїв оцінки та відбору документів для довготривалого зберігання, технологій доставляння та забезпечення автентичності документів тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Анжелаки Дж. Обязательное хранение цифровых материалов в государствах – членах Европейского союза: обзор законодательства и правоприменительной практики / Дж. Анжелаки // Библиотеки в правовом пространстве. Современные проблемы : сб. статей. – СПб. : Рос. нац. б-ка, 2008. – С. 124–168.

2. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. – Офіц. вид. – Київ : Держспоживстандарт України, 2005. – 32 с. – (Національний стандарт України).

3. Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс] : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>. – Назва з екрана.

4. Про обов'язковий примірник документів [Електронний ресурс] : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-ХІV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/595-14>. – Назва з екрана.

5. Согласование национальных подходов к сохранению цифрового наследия [Электронный ресурс] / ред. Н. Макговерн ; ред. серии К. Скиннер ; пер. с англ.: И. Н. Андреева [и др.]. – М. : МЦБС, 2013. – 360 с.

Ростислав Загорулько

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ-МУЗЕЙ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ ЯК ІНСТИТУТ ПАМ'ЯТІ ТА ОСЕРЕДОК НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України) як державний орган виконує завдання та функції держави з управління архівною справою та діловодством, забезпечує облік,